

УДК 339.9

Е.М. Лимонова, К.О. Воробйова

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ТНК НА КРАЇНИ БАЗУВАННЯ ТА ПРИЙМАЮЧІ КРАЇНИ

Досліджено роль транснаціональних корпорацій у світовій економіці та проаналізовано позитивні та негативні фактори впливу транснаціональних корпорацій на національні економіки країн їх базування та приймаючих країн.

Ключові слова: транснаціональні корпорації, транскривневе регулювання, глобалізація, інтернаціоналізація.

Вступ. Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується активізацією процесів глобалізації та інтернаціоналізації, що є передумовою розвитку процесів транснаціоналізації. Незважаючи на велику кількість наукових досліджень, присвячених проблемам впливу ТНК на країни базування та приймаючі країни в умовах активного розвитку процесів світової торгівлі, актуальними такі дослідження є і для України, як приймаючої сторони, оскільки сучасні інтеграційні процеси зумовлюють активізацію діяльності ТНК на її внутрішньому ринку.

Постановка проблеми. Активізація економічного співробітництва між країнами, інтернаціоналізація виробництва, лібералізація торгових режимів, підвищення відкритості національних економік, підвищення рівня кооперації та товарної спеціалізації країн обумовлюють підвищення залежності національних економік від діяльності транснаціональних корпорацій на їх внутрішніх ринках.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню процесів транснаціоналізації та діяльності ТНК присвячено достатню кількість робіт як в закордонній, так і у вітчизняній літературі. Серед зарубіжних авторів слід виділити роботи Дж. Даннінга [1], Р. Кейвса [2], С. Хаймера [3]. У вітчизняній літературі ця проблематика представлена працями А. Астаповіча [4], Ю. Макогона [5], О. Рогача [6], В. Рокочої [7].

Метою статті є дослідження впливу діяльності ТНК на країни базування та приймаючі країни з метою розробки механізму транскривневого регулювання діяльності ТНК.

Основні результати дослідження. Інтернаціоналізація господарського життя – це головна матеріальна база розвитку міжнародної економічної інтеграції. Досвід різноманітних інтеграційних об'єднань показує, що вони базуються на двох принципах: потужна ініціативна роль держави (класичний приклад – створення та розвиток ЄС); переважна роль великого корпоративного підприємництва, яке, по суті, змушує державу стати на шлях інтеграційного зближення з тією чи іншою групою країн (наприклад, договір між США, Канадою і Мексикою – НАФТА) [8]. В окремих працях учених-економістів наводиться класифікація ТНК за принципом сфер діяльності, в яких зазначається їх найбільший успіх (рис. 1).

Рис. 1. Сфери діяльності транснаціональних корпорацій

Політична сфера діяльності ТНК характеризується тим, що, виходячи на міжнародні ринки, ТНК активно взаємодіють з керівниками місцевих та центральних органів влади. Крім цього, встановлюються певні контакти з представниками провідних політичних партій з метою лобіювання своїх комерційних інтересів.

Науково-технічна сфера діяльності ТНК. Однією з характерних рис сучасних ТНК є їх значні витрати на НДДКР. Все більше транснаціональних компаній проводять науково-дослідну роботу за межами материнської країни. Використовуючи глобальні стратегії ТНК, виокремлюють певні етапи НДДКР між зарубіжними філіями, виходячи з їх можливостей та спеціалізації.

Інформаційна сфера діяльності ТНК характеризується тим, що транснаціональні корпорації в епоху жорсткої конкуренції, переслідуючи основну мету – максимізацію прибутків, змушені відстежувати та брати участь в галузі розробки інформаційних технологій.

Військова сфера діяльності ТНК полягає у тому, що суверенітет держави істотною мірою залежить від її можливостей у власному військовому захисті. Виходячи з цього, галузь, що виробляє зброю, належить до стратегічно важливих для національних держав. У військовій сфері діяльності транснаціональних корпорацій – найвищий рівень прибутків. Для порівняння – прибутки у військовій галузі складають приблизно 30-40%, тоді як в інших галузях виробництва – 8-12% [9].

На економічну діяльність транснаціональних корпорацій припадає понад 50% світового виробництва, більше 75% світової торгівлі та міжнародної міграції капіталу, більше 80% міжнародного обміну технологіями. В останні роки транснаціональні корпорації стали основним структурним елементом економіки більшості країн, провідною силою їх розвитку та підвищення ефективності [10].

Протягом декількох десятиріч лідером серед країн базування з найбільшими ТНК є США (рис. 2). Відповідно до рейтингу Global 500 у 2014 р. в США зареєстровано 128 материнських компаній, що входять до п'ятисот найбільших транснаціональних компаній у світі, 95 – у Китаї, 57 – у Японії, 31 – у Франції, по 28 – у Німеччині і Великобританії, 17 – у Південній Кореї, по 13 – у Нідерландах та Канаді.

Вплив ТНК на економіку приймаючих країн дуже багатосторонній, та не завжди буває позитивним (табл. 1). Це пов'язано з асиметрією інтересів при максимізації вигоди двох суб'єктів – ТНК та влади приймаючої країни. ТНК, як правило, економічно набагато сильніші, ніж більшість приймаючих

їх країн. Часто корпорації використовують свою економічну силу і тиснуть на місцеві органи влади з метою отримання пільг або зменшення податкових платежів. З іншого боку, влада приймаючої країни може застосовувати обмеження або заборону на діяльність транснаціональних корпорацій, а також провести націоналізацію й експропріацію власності підприємства.

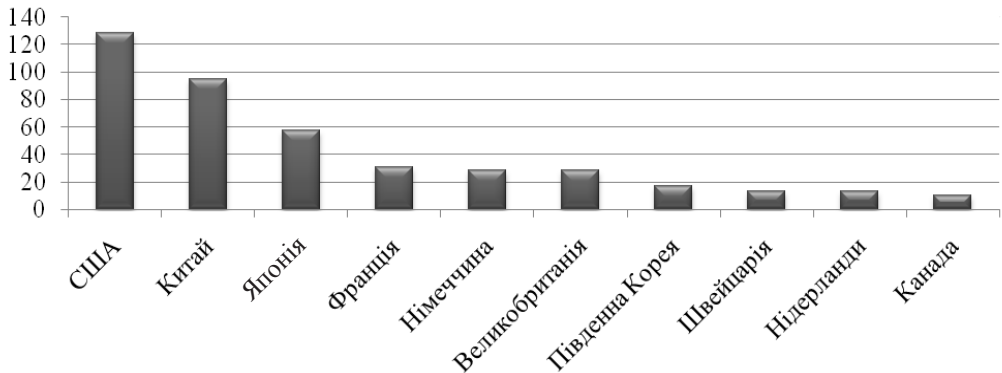

Рис. 2. Країни з найбільшими ТНК [11]

ТНК функціонують не в усіх галузях. Найбільша група ТНК зосереджена в банківсько-фінансовому секторі. До неї входять в основному корпорації США та Китаю. Друга найбільш численна група ТНК присутня у сфері видобутку та переробки нафти і газу, де лідируючі позиції також належать ТНК США і Китаю. Третя група ТНК зосереджена у сфері фармацевтичного виробництва та біотехнології. У ній представлені корпорації з Франції та Швейцарії.

Таблиця 1

Поділ найбільших ТНК за виробничою спеціалізацією у 2014 р.*

Сфера діяльності	Кількість ТНК	Країни-засновники
Видобуток нафти і газу	43	США, Китай, Росія
Банківсько-фінансова	71	США, Китай, Австралія
Виробництво харчової продукції	9	Швейцарія, США, Великобританія
Високотехнологічне виробництво	16	США, Японія, Тайвань
Виробництво автомобілів, запчастин	17	Японія, Німеччина, США
Фармацевтика та біотехнології	22	Швейцарія, Франція
Сфера роздрібної торгівлі	17	США, Іспанія, Мексика

*Складено автором за даними Financial Times Global 500 за 2014 р.

Але все ж таки в більшості випадків, особливо при наявності цільової програми розвитку відносин з транснаціональними корпораціями, приймаюча країна виграє від присутності в її економіці ТНК. Залучення іноземного інвестицій за допомогою транснаціональної корпорації впливає на зниження безробіття в країні, сприяє модернізації національної промисловості, ін-

тенсифікації експорту, тобто збільшення в ньому частки високотехнологічних продуктів обробної промисловості, і підвищенню конкурентоспроможності цілих галузей національної промисловості.

Також можна провести порівняння доходів транснаціональних корпорацій, які входять до сотні великих ТНК світу (ТОП 100 за 2013 р.) і ВВП деяких країн (табл. 2). Загальний обсяг продажів 200 провідних ТНК перевищує сукупний ВВП 187 країн світу, що складає більше 30% світового ВВП при кількості зайнятих менше однієї третини світового населення [11].

Таблиця 2

Порівняння доходів найбільших транснаціональних корпорацій світу з ВВП деяких країн (2013 р.)

ТНК/Країна	Доходи / ВВП (млрд дол.)	ТНК/Країна	Доходи / ВВП (млрд дол.)
Китай	489,2	J.P. Morgan Chase & Co.	108,2
Wal-Mart Stores	469,2	IBM	104,5
Royal Dutch Shell	467,2	BASF	103,9
Exxon Mobil	420,7	Nestlé	100,6
Австрія	415,3	Марокко	104,8
ОАЕ	396,2	Agricultural Bank of China	103,0
Казахстан	224,8	Bank of America Corp.	100,1
Chevron	222,0	Бангладеш	100,0
Україна	175,5	Словаччина	96,9
В'єтнам	170,0	Citigroup	90,7
Apple	164,7	Procter & Gamble	83,3
General Electric	147,4	Азербайджан	76,0
Ford Motor	134,3	Microsoft	72,9
Угорщина	130,5	Білорусія	69,2
AT&T	127,4	Mitsubishi UFJ Financial	59
Ангола	124,0	Хорватія	58,7
Lukoil	116,3	Болгарія	53,6

Однак не варто забувати, що у своїх діях ТНК керуються в основному бажанням максимізувати прибуток і мінімізувати витрати і далеко не завжди рахуються з інтересами приймаючих держав. Тому для отримання максимальної вигоди від припливу ПІІ в країну уряд повинен виробити чітку програму взаємодії з іноземними інвесторами для розширення зв'язків з національними виробниками.

ТНК приносять в країну передові рішення в галузі менеджменту та маркетингу, сприяють впровадженню новітніх науково-технічних розробок шляхом трансферту технологій, інтенсифікації інноваційного процесу

в приймаючій країні. Крім цього, ТНК відіграють важливу роль у поширенні міжнародних стандартів підготовки кваліфікованих кадрів. Усе перераховане призводить до зростання продуктивності праці та, як наслідок, до зростання ВВП приймаючої країни. Важливим є і вплив представників ТНК на місцеву адміністрацію з метою поліпшення податкового режиму чи дебіюрократизації окремих процедур (наприклад, пов'язаних з інвестуванням). У результаті прозорість економіки країни підвищується і, відповідно, підвищується її привабливість для іноземних інвесторів, що дозволяє залучати в країну додаткові капіталовкладення.

У цілому діяльність ТНК позитивно позначається на економічному розвитку приймаючої країни, проте існує багато проблем, що суперечать інтересам приймаючих країн. По-перше, зростання торговельних взаємин між філіями однієї корпорації призвело до появи так званої «внутрішньокорпоративної» торгівлі. На жаль, оцінити фактичні обсяги внутрішньокорпоративної торгівлі надзвичайно складно, оскільки ця інформація є закритою. Проблеми, що з'являються через внутрішню корпоративну торгівлю стосуються здатності ТНК отримувати максимальний прибуток, уникаючи ринкових механізмів регулювання та державних законів щодо ціноутворення. Такий механізм відомий як механізм «перенесення цін». По-друге, діяльність ряду ТНК наражає на небезпеку навколишнє середовище та здоров'я людей. Внаслідок промислової діяльності ТНК в атмосферу потрапляє більше половини від усіх викидів, що викликають «парниковий ефект». Оскільки у розвинутих країнах за порушення екологічних норм на винного накладаються багатомільйонні штрафи, ТНК переносять забруднюючі і потенційно небезпечні виробництва у країни, що розвиваються, де екологічні норми не такі суворі.

Таблиця 3

Вплив ТНК на економіку приймаючої країни та країни базування

Ефект	Приймаюча країна	Країна базування
Позитивний	Отримання додаткових ресурсів (капітал, модернізація промисловості, управлінський досвід, кваліфікований праця); прискорений розвиток підприємницького сектора; зменшення безробіття; міжнародних стандартів підготовки кваліфікованих кадрів; зміцнення зовнішньоторговельних позицій країни (інтенсифікація експорту, зменшення імпорту); збільшення обсягу ВВП, прискорення економічного зростання; збільшення податкових надходжень; поліпшення податкового режиму та дебіюрократизація економіки	Зарубіжні інвестиції більш ефективні, ніж аналогічні внутрішні; доступ та певний контроль над природними ресурсами приймаючих країн; при освоєнні зарубіжних джерел сировини на основі прямих інвестицій враховуються розбіжності в екологічних нормах і стандартах між країнами; капіталовкладення в іноземну економіку дає змогу стимулювати попит на продукцію країни базування ТНК; зменшення витрат на освіту фахівців за рахунок їх залучення з приймаючих країн; доступ до інформаційних ресурсів інших країн; підвищення ефективності національного експорту; зміцнення платіжного балансу країни; політичний вплив у світі

Ефект	Приймаюча країна	Країна базування
Негативний	Маніпуляції в ціноутворенні та використанні трансфертних цін з метою бази для оподаткування; представники приймаючої країни не допускаються до участі в проведенні НДДКР; посилена експлуатація і встановлення зовнішнього контролю з боку ТНК; рибництва продукції; ТНК можуть використовувати застарілі технології виробництва; недотримання ТНК екологічних стандартів і проблема Greenwash	Можливий політичний тиск ТНК на уряд; «експорт робочих місць», що збільшує безробіття; зменшення податкових надходжень до бюджету за рахунок використання ТНК трансфертних цін або перенесення діяльності до інших країн; державне регулювання іноземних інвестицій: заборона на інвестування в окремих галузях, особливі умови інвестування (використання місцевих напів-фабрикатів, навчання місцевих кадрів, проведення НДДКР в приймаючій країні, розширення експорту виробленої продукції), втрати в торговому балансі; ризик конфіскації інвестицій

Діяльність ТНК, що шкодить довкіллю, тісно пов'язана з поняттям Greenwash – помилковою інформацією, що поширюється ТНК, для створення екологічного іміджу в очах громадськості. Ці зусилля ТНК спрямовані на те, щоб позиціонувати себе в очах громадськості як захисника природи і піти від санкцій за забруднюючу діяльність.

На сьогоднішній день деякі найбільші ТНК значно сильніше в економічному плані, ніж багато держав світу. Добробут країни, її участь у міжнародному поділі праці, ступінь інтегрованості в глобалізаційні процеси все більшою мірою залежать від того, наскільки успішна діяльність ТНК, що базуються в її економіці. Незважаючи на те, що фактичний контроль над корпорацією зазвичай зберігається за країною базування, відносини ТНК і материнських країн досить складні і неоднозначні. Це пов'язано з тим, що дії ТНК, спрямовані на максимізацію власних прибутків, далеко не завжди збігаються зі стратегічними інтересами материнської країни, пріоритетами її зовнішньої і внутрішньої політики. Однак у багатьох випадках інтереси материнських країн і ТНК збігаються, тому країни вживають цілі комплекси заходів для заохочення розвитку вже існуючих ТНК і створення нових.

По-перше, транснаціональні корпорації дозволяють країні базування здійснювати доступ і отримувати певний контроль над природними ресурсами приймаючих країн. Доступ до природних ресурсів різних країн світу дозволяє країні базування забезпечити гарантоване постачання своїх підприємств сировиною. Так, завдяки іноземним інвестиціям США одержують всі імпортовані країною фосфати, мідь, олово, 75% марганцевої та залізної руди; Японія – 40% бокситів, 50 – нікелю, 60% – мідної руди [12]. При цьому постачання з іноземних філій ТНК здійснюються за трансфертними цінами, рівень яких нижче світових.

По-друге, при освоєнні зарубіжних джерел сировини на основі прямих інвестицій враховуються розбіжності в екологічних нормах і стандартах між країнами. При освоєнні ресурсів країн, що розвиваються, деякі ТНК вико-

ристовують більш екологічно небезпечні, але зате і більш дешеві технології, що знову ж здешевлює вартість цих ресурсів для материнських країн і позитивно позначається на можливостях їх подальшого економічного розвитку. Для приймаючих країн це означає зростання екологічних ризиків та ймовірності техногенних катастроф.

По-третє, капіталовкладення в іноземну економіку дає змогу стимулювати попит на продукцію країни базування ТНК. Це досягається за рахунок того, що, з одного боку, за кордоном створюються нові ринки, а з іншого боку, – частина експорту ТНК постійно йде на адресу їхніх іноземних філій, і ця гарантована частка складає понад 1/3 експорту Канади, Німеччини, Франції, Швеції, до 1/2 експорту США [12].

По-четверте, транснаціональний характер діяльності ТНК дозволяє переносити прості, але трудомісткі операції в країни з більш дешевою робочою силою, а країни базування – робити акцент на підготовці висококваліфікованих кадрів.

Позитивний вплив на економіку країни базування ТНК – значний. Частину отриманих прибутків з філій, як правило, вони переводять на батьківщину, роблячи позитивний внесок у зміцнення платіжного балансу своєї країни і в її економічне зростання.

Незважаючи на очевидні конкурентні переваги та високий рівень економічної ефективності, ТНК розглядаються як економічні суб'єкти, здатні створювати економічні проблеми в країні базування. Вони можуть відчувати на собі політичний тиск своїх компаній, оскільки, у свою чергу, на материнські компанії «тиснуть» їх власні закордонні філії. Мета полягає в лобіюванні в державних органах своїх інтересів щодо країн, в яких або розміщуються самі філії ТНК, або вони пов'язані з цими країнами діловими відносинами. Крім цього, прямі іноземні інвестиції, що здійснюють ТНК за кордоном, призводять до «експорту робочих місць». Дійсно, країни базування ТНК не мають порівняльних переваг за товарами, у виробництві яких інтенсивно використовується некваліфікована або напівкваліфікована праця. Такі виробництва ТНК переносять в країни з низьким рівнем заробітної плати.

Ще одним негативним фактором впливу ТНК на материнську країну є експорт передових технологій для використання в зарубіжних підрозділах. Це може негативно позначитися на перспективах підтримання технологічного лідерства країни-інвестора. Негативно впливає на економіку країни базування ТНК застосування ними практики розрахунку трансфертних цін та перенесення своєї діяльності в країни з низькими податками, що зменшує податкові надходження до бюджету країни.

Таким чином, діяльність ТНК спричиняє значний вплив на всі соціально-економічні світові процеси. На нашу думку, можна виділити чотири рівні регулювання транснаціональних корпорацій: наддержавне, міждержавне, внутрішньодержавне та суспільне (рис. 3).

Зараз гостро стоїть питання про розвиток регулювання транснаціонального бізнесу. У першу чергу, це пов'язане з потужністю транснаціональних корпорацій, а по-друге – це необхідність створення адекватної інституційно-правової інфраструктури для інтеграції ТНК в національні соціально-

економічні системи тих країн, де вони оперують. З огляду на це вкрай важливим є питання розгляду аспектів регулювання їхньої діяльності.

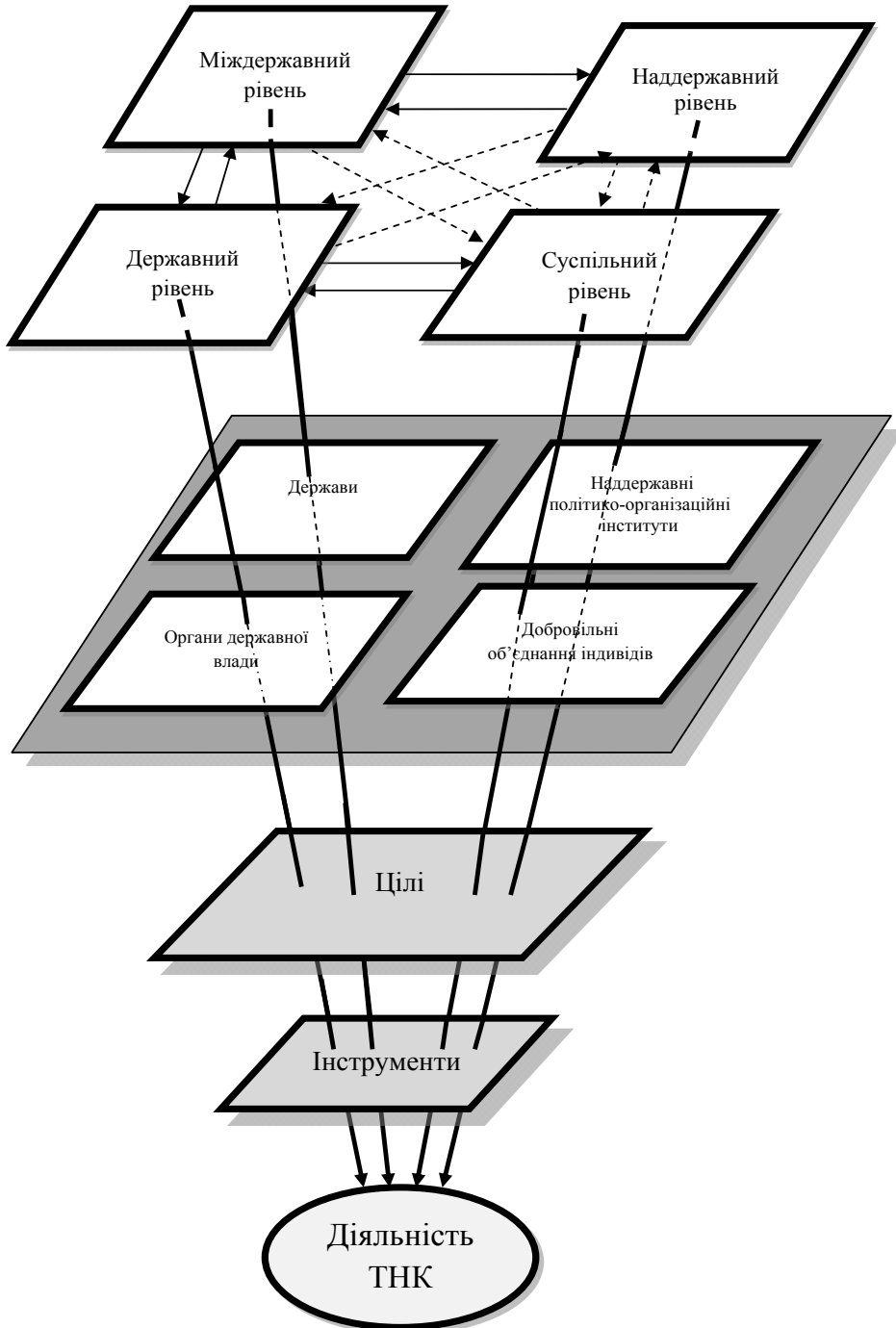

Рис. 3. Трансрівневе регулювання діяльності ТНК

Але існують певні обмеження на прямий вплив цих рівнів на діяльність ТНК. Наприклад, суб'єкти державного рівня можуть регулювати діяльність тільки частини транснаціональної корпорації (материнські компанії, філії іноземних ТНК, представництва). Тоді як інша частина ТНК залишається за межами регулювання. Для розширення контролю доводиться вдаватися до міждержавного, формуючи відповідні міждержавні угоди. Таким чином, регулювання в межах одного рівня доповнюється трансрівневими зв'язками.

Висновок. Взаємовідносини ТНК і країни базування можуть бути дуже складні і навіть конфліктні, проте сьогодні саме наявність великих конкурентоспроможних на міжнародному рівні корпорацій визначає ступінь участі країни в міжнародному поділі праці, її інтегрованість у структуру світового господарства. Більшість країн світу заохочує і стимулює процеси транснаціоналізації національних корпорацій, розуміючи, що досягнення конкурентоспроможності на міжнародній арені можливе лише за наявності розвинутого і економічно сильного інтернаціоналізованого сектора національної економіки.

Список використаних джерел

1. Dunning J.H. Location and the multinational enterprise: A neglected factor? / J.H. Dunning // *Journal of International Business Studies*. – 1998. – No. 29 (1). – Pp. 45–66.
2. Caves R.E. *Multinational Enterprise and Economic Analysis* / R.E. Caves; 2nd ed. – Cambridge: Cambridge University Press. – 1996. – 324 p.
3. Hymer S.H. The multinational corporation and the international division of labor. In: Cohen R. B. et al. (eds.). *The Multinational Corporation: A Radical Approach. Papers by Stephen Herbert Hymer* / S.H. Hymer. – Cambridge University Press: Cambridge. – 1979. – 534 p.
4. Астапович А.З. Транснациональный капитал США в мировом хозяйстве / А.З. Астапович. – М.: Наука, 1990. – 200 с.
5. Макогон Ю.В. Інвестиційна привабливість України в умовах трансформації світового господарства / Ю.В. Макогон, К.В. Лисенко // *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. – 2012. – Вип. 1. – Т. 1. – С. 7–26.
6. Рогач О.І. Міжнародні інвестиції. Теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій / О.І. Рогач. – К.: Либідь, 2005. – 720 с.
7. Рокоча В. Транснаціональні корпорації: навч. посіб. / В. Рокоча, О. Плотніков, В. Новицький. – К.: Таксон, 2001. – 304 с.
8. Кизим А.А. Интернационализация и интеграция крупного бизнеса в России / А.А. Кизим, З.Б. Вафаев // *Национальные интересы: приоритеты и безопасность*. – 2008. – № 8 (29). – С. 6–11.
9. Самофалов В. Глобальний виклик транснаціональних корпорацій [Електронний ресурс] / В. Самофалов // *Дзеркало Тижня*. Україна, 15 серпня 2003. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/globalniy_viklik_transnatsionalnih_korporatsiy.htm
10. Кочетков М. Розвиток українських ТНК як фактор росту економіки країни [Електронний ресурс] / М. Кочетков, О. Мусієнко // *Ефективна*

економіка, квітень 2013. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2001>

11. Дадалко С. ТНК: вплив на економіку країн з перехідною економікою в умовах глобалізації / С. Дадалко, З. Козловська // Банківські вісник, Студень, 2013. – С. 26–32.

12. Фокин С. Влияние транснациональных компаний на конкурентоспособность стран [Электронный ресурс] / С. Фокин. – Режим доступа: <http://geopub.narod.ru/student/fokin/3/4.htm>

В статье исследована роль транснациональных корпораций в мировой торговле и проанализированы положительные и отрицательные факторы воздействия транснациональных корпораций на национальные экономики стран базирования и принимающих стран.

Ключевые слова: транснациональные корпорации, трансуровневое регулирование, глобализация, интернационализация.

The article is devoted to role of multinational corporations in international trade and analyzed positive and negative factors of their impact to national economy host and destination country.

Key words: multinational corporations, multilevel regulation, globalization, internationalization.

Одержано 14.10.2014.